

ACTS AND INDIVIDUALITY OF TRADITIONAL BULGARIAN POLYPHONY

Todorka Malcheva

ABSTRACT: *Traditional polyphony is a practice that can be seen in many nations. Bulgarian polyphonic folk-singing should be considered a part of the Balkan folk polyphony. Bulgarian polyphony folk songs are distinguished with their originality and that is why they are revealed in the following resume. Two—voice, three-voice and four-voice folk singing is described. This is an unique Bulgarian tradition which is not spread all over Bulgaria, but in certain regions. This tradition is a significant part of Bulgarian folklore and it reveals its ancient and original characteristics.*

KEYWORDS: *Bulgarian polyphonic folk song, types, characteristics*

Изследването е финансирано по проект № РД-08-127/07.02.2018 г. от параграф на фонд „Научни изследвания” на ШУ „Епископ Константин Преславски“.

Традиционното многогласие е практика, срещана в културата на много народи. Конкретно на Балканите се пее многогласно в Сърбия, Босна и Херцеговина, Албания, Македония и Гърция. В Европа двугласно се пее в Португалия, Франция, Испания и в други страни.

Българското многогласно народно пеене трябва да се разглежда като част от общобалканското народно многогласие. То не е повсеместно разпространено в България, а е съсредоточено в определени области: Югозападна България (Пирински край), Средна Западна България (Шоплук и Софийско), района на Неделино (Родопите) и Западни Родопи, Велинградско (Северозападни Родопи), Пазарджишко-Ихтиманската област, Средногорието и Белоградчишко (Северозападна България).

Предвид индивидуалността на многогласните песенни образци в традиционния ни фолклор, открояването на тяхната специфичност предстои да бъде обект в настоящото изложение. Чрез пролагае на аналитичния и сравнителния подход, ще бъдат конкретизирани, обобщени и сравнени индивидуалните специфики на многогласното пеене в районите от територията на нашата страна, за които този вид изпълнителство е характерен.

- Традиционно многогласие в Югозападна България (Пирински край)

Пиринският край е богат на многогласно традиционно пеене, което притежава ярка специфичност. Тук се среща значително многообразие от многогласни песенни видове.

Сред най-архаичните и редки явления, свързани с фолклорното многогласно пеене в България, е особеният локален стил на Гоцеделчевските села Долен и Сатовча (Югозападна България). Наричано „пеене на високо”, то се отличава със своята самобитност.

Николай Кауфман извежда съществени структурни особености на уникалното пеене „на високо”. То се характеризира с няколкократно провиквания на интервал октава от основния тон, последвани от речитативно изговаряне на текста в нисък регистър [Кауфман, 1968:121]. Тези извиквания (скокове) са характерни за работата на полето. На открито, сред природата гласовете като че ли си играят сами със себе си. Поради тази тяхна особеност песните се наричат още и „на извик”. Характерно е, че скокове от и към октавовия тон се реализират неочаквано. Това придава на песенната мелодика странна звучност и ладова нестабилност, независимо че ладът е точно фиксиран [пак там]. Представени по този начин, песните се явяват уникално явление в нашия фолклор. В предмодерните времена песните „на високо” са се изпълнявали в различни обредни и трудови ситуации в селищата Долен и Сатовча – на сватба, на Гергьовден и други пролетни обреди, на жътва, копан, седянка.

За района на Банско в Югозападна България е характерен друг вид двугласни народни песни. Това са песните „на ацане”. При тях се реализира няколкократно „разтрисане” на един тон във висок регистър, последвано от портаментово плъзгане надолу. Заклучаващи се явяват октавовите или септимовите провиквания от основния тон (тоника), последвани отново от портаменто в низходяща посока. Именно това провикване и слизане се нарича „ацане” [Кауфман, 1968: 125–126], от където е и наименованието на този вид двугласни песни.

Анализирайки и съпоставяйки двата песенни вида се установява, че те са сходни помежду си. Съществува прилика между структурата им. Разликата между тях се състои в това, че при песните „на високо” не се изпълнява „тресене”. Докато при песните „на ацане” „тресенето” присъства и то е продължително и отривисто (стакатирано), по който признак тези песни се доближават до песните на Средна Западна България [пак там].

Освен двугласни, в Пиринския край съществуват също местни тригласни и четиригласни песни. Така например, такива са тригласните песни „на ърчане” („на ърчене”), привнесени от преселниците от Костурско (Македония). При тригласното пеене една певица пее първи глас, а две певици – втори глас, при което едната бурдонира, а другата контрапунктира на първи глас. Част от песните „на ърчане” са речитативни, в пентатоничен звукоред и финализират неочаквано на голяма секунда под бурдониращия тон [Кауфман, 1968: 128–131]. А особеният вид местни „четиригласни” народни песни са явление, което е открито за първи път от Райна Кацарова през 1952 г. Тези песни се изпълняват от две групи певици: едната група пее песен „на високо”, а другата – обикновена местна двугласна песен, като се следи единствено за общо тежнение в заключителния момент на песните [Кауфман, 1968:122].

Съобразно тези характеристики на песенните видове напълно основателно можем да ги определим като уникална проява на народнопесенната ни полифония.

- Традиционно многогласие в Средна Западна България

Районът на Средна Западна България (Шоплук) бележи особено оригинално присъствие като цяло в нашия фолклор. Част от този фолклор са *шопските двугласни песни*, специфичната звучност на които откроява подобаващото им място в традиционната ни култура.

За тях е характерно, че те се изпълняват най-малко от три певици и според български изследователи фолклористи терминологията, определяща тяхното изпълнение, е местна. Една певица пее първи глас – за нея се казва, че „кара”, „вика”, „ока”, „извикуе”. А самата изпълнителка на соловия глас се нарича окачка, окария, извиквачка, водачка. Тя води мелодията и е неин носител. Втори глас се пее от две или повече певици. Изпълнителките се наричат слагачки, влачачки, помагачки, бучачка, а самото пеене (на втори глас) – слага, влачи, бучи, помага.

Шопските двугласни песни притежават ярки характерни черти. Те са в изключително тесен тонов обем – до интервал секунда или терца. Тяхната мелодия и ритмика се характеризират предимно с подчертано еднообразие, както и с изобилието на хармонични и мелодични секундови съзвучия. Наблюдава се и паралелно водене на двата гласа, при което се явяват съответно паралелни секунди. Специфика за двугласната мелодика е и нейното начало и финализиране, което се реализира отново на интервал секунда [Кауфман, 1968:20, 32-33]. Всичко това определя секундовия интервал не само като характерен, но и като емблематичен за двугласните песни на Средна Западна България. Това негово доминиране придава особено ярки и типични черти на шопския двуглас. За някои той е труден за слушане, тъй като интервалът секунда му придава дисониращо, остро и пронизващо звучене. Всички тези специфики, както и непълното ладово разгръщане, особено открояват двугласните шопски песни и са явен признак за тяхната примитивност, неразвитост и архаичност.

И тук, в Средна Западна България, двугласните жътварски песни са наречени „на извик”, както в Пиринския край. Те са бавни и най-често безмензурни – каквито са песните от този жанр в цяла България. Мелодичното им движение е плавно и по неговото протежение се осъществява

продължително задържане на определени тонове. Отличителният за шопския двуглас хармоничен интервал секунда се среща и при тези песни. Обикновено полуизреченията завършват с провиквания на интервал малка септима. Бавните двугласни жетварски песни са богато орнаментирани. Най-често използваният орнамент е трилероподобното „тресене”, което се изпълнява от първи глас (за разлика от Пазарджишко-Ихтимански район, където „тресенето” се изпълнява от втори глас). Елена Стоин определя „тресенето” като умение „да се пеят своеобразните трилероподобни и тремолоподобни и други орнаменти на епическите песни в Западна България” [Стоин, Е., 1981:59]. Орнаментът се изпълнява чрез раздробяване на по-голяма нотна стойност на по-малки с участието на гърлото [Литова, 2000:49], при което се получава „особено насичане на тона” [Кауфман, 2005:40, 73–74].

Етноложки изследвания разкриват и още едно ярко присъствие в този район – това на особен вид *триглас*. Той се реализира в някои моменти на двугласно изпълнение, при което се преминава от двугласно към тригласно пеене. За целта изпълнителките на ниския глас се разделят, за да обхванат мелодичното протичане на втори и трети глас. В тези случаи пеят три или четири певици, като една от тях „извиква”, т.е. пее мелодията – първи глас, една „криво бучи”, т.е. нейната партия, макар и слабо, е раздвигана (втори глас) и една или две певици (трети глас) „право бучат”, т.е. бурдонират [Литова, 2000:50]. При това тригласно пеене се съхранява бурдониращото звучене на ниския глас, характерно за много от нашите двугласни народни песни. Но особено интересен и открояващ момент е този плавен преход от двугласната към тригласната звучност. Този вид пеене не е характерен за целия шопски район, а само за някои от селата тук. И макар и да не се обособява като самостоятелен тригласен песенен вид, той обогатява и разнообразява традиционната полифония.

- Традиционно многогласие в Неделино, Маданско (Родопите)

Отсъствието на обществени и културни прояви в миналото в Родопите превръща песента край домашното огнище в единствената духовна храна, която родопчанката получава от своята майка или баба. По този начин народнопесенната традиция в областта се е предавала непрекъснато от поколение на поколение.

В Родопите се пее основно едногласно. Но сред едногласното пеене тук се открояват двугласните песни от Неделинско. Неслучайно Н. Кауфман определя Неделино като „един двугласен остров в едногласното море на родопския фолклор” [Кауфман, 2009:24].

Неделинските двугласни песни се пеят на чифтове (по двойки). Първият „чифт” (първи глас) са две певици, които запяват, те „водят”, изграждат и орнаментират мелодията. Антифонно, след тях запява вторият „чифт” (втори глас), който „следи” мелодията и очертава основните ѝ опорни тонове.

Анализирайки мелодиката на тези песни, вниманието се насочва към едно оригинално мелодично изграждане. Тези песни са със сравнително развит двуглас. Доказателство за това е силно раздвиженият втори глас, който осъществява почти непрекъснато тимпаново движение от I на IV степен и обратно, при което се получава и кръстосване на гласовете при двугласната мелодична звучност [Кауфман, 2009:9–12]. Именно тази тимпанова изява на ниския глас придава на тези самобитни родопски песни по-особено и открояващо се звучене.

Ако в някои български райони двугласните песни се изпълняват предимно от жени, то трябва да се подчертае, че за Неделино са характерни както женски, така и мъжки двугласни песни. Женските двугласни песни са по-старинни народни песни и са в тясно мелодично разположение. Отличително за тяхната звукова изява е по-голямото еднообразие и елементарен ритъм. Но за разлика от тях, мъжкият двуглас е представен от по-развита мелодика. Мъжките двугласни песни са и с широк тонов обем, и с богата орнаментика, както и с ритмично разнообразие, и със свобода в импровизацията [Братанова, 1983:79].

В района на Неделино съществува един изключително оригинален традиционен песенен вид, основателно интригуващ вниманието. От цяла България, единствено тук, в Неделино, се срещат така наречените песни „на галене”. Това е особен вид самобитно народно творчество, уникален изпълнителски стил, който не се среща на друго място у нас.

Пеенето „на галене” е старинна традиция. Обикновено този тип песни са се изпълнявали в петък и на байрам. Всяка махала е имала специално място (барчинка, по-високо място), на което като се съберат поне две моми, празнично облечени, запяват местни двугласни песни. Тяхното изпълнение на тези определени места крие своята символика, а именно – това е начинът, по който момите призовават момците.

След този първоначален песенен „повик” идват и останалите моми от махалата, които се присъединяват към своите дружки и запяват заедно с тях. Особеното тук е, че те пеят различни песни, но с обща тонова основа, което отново е един по-различен начин за традиционно многогласно изпълнение, близко до това от селата Долен и Сатовча, Гоцелчевско (традиционното четиригласно изпълнение). Така реализирано, моминското изпълнение вече е по-явен повик към ергените от селото.

И те, ергените, чули песните, пристигат. Затвореният начин на живот в миналото, особено в Родопите, резултат от исторически причини – турското робство, например, определят и друг момент в тази съвместна изява на младежкото присъствие. Групите на момите и ергените не преливат една в друга, а ясно се отграничават. Ергените стоят на една страна, а момите пеят на друга.

С идването на момците моминските песни постепенно спират, но само временно, и за да започне именно това уникално пеене „на галене”. В този момент „Ерген доближава някоя мома и ѝ казва: „Пей ми”. Тя веднага си намира дружка, която да ѝ „межова” или „следи” – да пее втори глас”. Изключително впечатляващо е, че пеейки, певицата съчинява свой текст. Така чрез песента девойката разговаря с момъка. Момъкът ѝ отговаря с думи или я пита, а тя му отговаря, „като импровизира отговора си на съответна мелодия” – двугласно, със своя приятелка.

Песните „на галене” са един изключително интригуващ и „оригинален разговор”, който може да продължи дълго време. Песенното творчество е уникално и като такова то се очертава не само със своята специфична изява, но и с факта, че се твори в момента на разговора.

Този официален „разговор” между моми и ергени е единственият разрешен от родителите в Неделино някога. И въпреки че нещата, които си казват младите, се чуват и от останалите присъстващи, често и самите родители са наблизко, за да чуят дъщерите си с кого и какво си говорят [Кауфман, 2009:17–18], [Кауфман, 2005:81].

Характерността на песенната традиция и фактът, че тя е единствена и неповторима за страната ни, разкрива нейната изключителна самобитност.

- Традиционно многогласие във Велинградски район

За Велинградско също е характерно *двугласното пеене*, което тук се изпълнява предимно от жени (за разлика от Неделино, където се среща и мъжки двугласен стил на пеене). И във Велинградско, както и в Неделино, жените пеят „на чифтове”: по две певици в първи и втори глас, антифонно, като вторият глас е раздвижен.

Отличителното и характерното при двугласните песни във Велинградско са т. нар. „биещи секунди”, които звучат особено остро. Те се получават при едновременен скок на двата гласа във възходяща посока на интервал секунда (двата гласа скачат едновременно на III и IV или IV и V степен) [Кауфман, 1968:54].

- Традиционно многогласие в Пазарджишко-Ихтиманския район

Пазарджишко-Ихтиманският район е двугласен район, в *двугласните* песни на който преобладава паралелно движение на двата гласа, обособяващо хармонични интервали секунда. В района се открояват два вида двугласни песни. При първия вид двугласни песни вторият глас поддържа исов тон, без да орнаментира (при хороводните, седенкарските и обичайните песни). Вторият глас при другата група двугласни песни орнаментира като „тресе” върху I и II степен

(жътварски, сватбарски, трапезни и някои седенкарски песни). В местните двугласни песни се наблюдават паралелни секунди, както и явлението „биещи секунди” (едновременен възходящ скок на двата гласа на интервал секунда – на III и IV степен). По тези признаци двугласните песни в Пазарджишко-Ихтиманския район бележат близост както с шопските двугласни песни, така и с тези от Велинградския район.

Освен двугласни, тук често се срещат и *тригласни* песни, които се изпълняват от три певици. Едната от тях пее първи глас, а две певици пеят втори глас: едната „тресе”, а другата „влачи” върху основния тон, т.е. бурдонира. За тези песни е характерна преобладаваща секундова звучност – особено характерният белег за шопските двугласни песни. Но независимо от остротата на секундовата звучност, спокойната душевност на местното население дава отражение върху народнопесенната мелодика, която звучи топло и лирично [Кауфман, 1968:45-57].

- Традиционно многогласие в Средногорския район

Без особени специфики, двугласно пеене присъства и в Средногорието, което е преходен музикалнофолклорен диалект между Средна Западна България, Тракия и Средна Северна България и обхваща района на едноименната планина (Средна гора). Предвид местоположението, в Западна Средна гора се пее двугласно, при което съществува близост с двугласното пеене в Пазарджишко-Ихтиманския район и Шоплука. Всичко това обяснява твърдението, че тук не изпъкват индивидуални очертания в местния двуглас.

- Традиционно многогласие в Белоградчишко, Северозападна България

Характеризирайки двугласните изпълнения в България, трябва да се посочи и *планинският*, „*турлашки*” *песенен стил* в Северозападна България и по-конкретно – в района на Белоградчик. Този стил включва старинна двугласна песенна традиция [Кауфман, 2005:84], чиито показатели и изпълнителски маниер са сродни до шопския двуглас (еднообразно интонационно изграждане с исов втори глас) [Литова, 2000:66]. Не може да се говори за доминиране и за особена характерност на двугласа в тази област, тъй като тук основно се пее едногласно с изключение на посочения планински район, където се изпълняват тези старинни турлашки песни.

Така конкретизираните разсъждения в представеното изложение си поставиха за цел да открият уникалността на традиционното многогласно пеене в България. Макар и не преобладаващо, то обособява един значителен дял във фолклорното ни песенно творчество, който разкрива белези на архаичност, първичност и самобитност. Анализиранияте песенни видове, стилове на двугласно, три- и четиригласно пеене, тяхната структурна и мелодична индивидуалност и характеризиращата ги звучност убедително маркират индивидуалността на фолклорната ни многогласна традиция.

References:

1. Abrasheva, S. (1974): *Balgarski naroden dvuglas* (Bulgarian two-voice folk song), Sofia.
2. Bratanova, R. (1983): *Rasvitiето na nedelinska dvuglas* (Development of Nedelinotwo-voice folk song) //Bulgarsko musikosnanie, №4, 78-87.
3. Kaufman, N. (1968): *Balgarska mnogoglasna narodna pesen* (Bulgarian polyphonic folk song), Sofia.
4. Kaufman, N., Bratanova, R. (2009): *Narodni pesni ot Nedelino I Nedelinsko* (Folk songs from Nedelino and the region), Sofia.

5. Kaufman, N. (2005): *Balgarska narodna musika* (Bulgarian folk music), Varna.
6. Stoin, E. (1981): *Musikalnofolklorni dialekti v Balgaria* (Music-folklore dialects in Bulgaria), Sofia.

Assoc. Prof. PhD Todorka Malcheva
Department of Music Aesthetics, Music Education and Performing
Pedagogical faculty
Konstantin Preslavsky – University of Shumen
malcheva@mail.bg